

ETNOGRAFIYA

ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ АҲОЛИСИ ЭТНОГРАФИЯСИ ТАРИХШУНОСЛИГИ (XX аср 20-40 йиллари)

Очил Бўриев,

Қарши давлат университети профессори,
+99890 608 26 25

Муртоз Усмонов,

Қарши давлат университети доценти.

Аннотация. Ушбу мақолада XX аср 20-40 йилларида Қашқадарё воҳаси аҳолиси этнографияси тарихшунослиги ёритилган.

Аннотация. В этой статье раскрываются историографии этнографии населения Кашкадарынского оазиса в 20-40-х годов XX вв.

Summary. This article describes the historiography of the ethnography of the inhabitants of the Kashkadarya oasis in the 20s-40s of the 20th century.

Калит сўзлар: Туркистон, Ўзбекистон, ўзбек халқи этнографияси, тарихшунослик, Иккинчи жаҳон уруши, этногенез бўйича илмий сессия, ирқчилик, Ўз ФА Этнография бўлими, Қашқадарё воҳаси, музейлар, маҳаллий этнографлар.

Ключевые слова: Туркестан, Узбекистан, этнография узбекского народа, историография, Вторая мировая война, научная сессия по этногенезу, расизм, отдел этнографии АН Уз, Кашкадарынский оазис, музеи, местные этнографы.

Key words: Turkestan, Uzbekistan, ethnography of the Uzbek people, historiography, World War II, scientific session on ethnogenesis, racism, Department of Ethnography of the UzFA, Kashkadarya oasis, museums, local ethnographers.

1920-1930 йиллар Ўзбекистонда этнография йўналишининг шаклланиш даври бўлиб, кўплаб мутахассислар тайёрлашга киришилди. 1920-1927 йилларда ўзбек халқи этнографиясини ўрганишга туб аҳоли вакиллари ҳам жалб этилган. Масалан, маҳаллий қадимшунос Т. Мирғиёсов, тилшунос Ғози Олим Юнусов, фольклоршунос Ҳ. Зарипов, рус этнографи Л. П. Потаповлар жанубий вилоятларда этнолингвистик экспедицияларда самарали изланишлар олиб боришган (Бу ҳақда қаранг! Насимов А.Н. XX аср – XXI аср тадқиқотларида Ўзбекистоннинг жанубий ҳудудлари этнографияси масалалари. Тарих фан бўйича фалс. докт (PhD) дисс. автореф. Термиз, 2023).

1924 йилда Шаркий Бухорога Н.Е.Васильев раҳбарлигида экспедиция уюштирилиб, унинг натижалари тўплам шаклида нашр этилган. Тўпламнинг бешинчи боби Бухоро Республикаси аҳолисининг жойлашуви, сони ва этник тарихига бағишланган. Ўрта Осиёни районлаштириш бўйича махсус комиссия 1924 йил сентябридан – 1925 йил февралигача иш олиб борган. Бу комиссия материалларида И.П.Магидович томонидан тайёрланган воҳа аҳолисининг маъмурий тузилиши, этник таркиби, кўплаб статистик маълумотлар берилган (Материалы по районированию Средней Азии. Кн 1. Территория и населения Бухары и Хорезма Ч.1. Бухара –Т., 1926, с.149-273).

Б.Б. Карп ва М.Е. Суловаларнинг тўпламида Китоб волости аҳолиси сони, уруғларга бўлиниши ва маданий турмуши ҳақида маълумотлар келтирилган (Карп Б.Б., Сулова М.Е. Современный кишлак Средней Азии (Социально - экономический очерк.) Вып. III. Китабская волость. Кашкадарынской область УзССР. –Т., 1926)

В.А.Полозов ўзбекларнинг ерда жамоа бўлиб фойдаланишга оид мақоласида Қарши воҳаси

аҳолиси деҳқончилик тизимидаги ўзига хос анъанавий ҳисобланган пайкал тизими ва унинг удумларини ёритган (Полозов В.А. Узбекское общинное землепользование в Шерабадской долина и Каршинское степи УзССР. – “Народное хозяйство Средней Азии”, 1925, №3. с.69-75; №7, с.17-19).

20-йиллар охирида рус этнографи Л.П.Потапов Жанубий Ўзбекистон ўзбек кўнғиротларини этнографик ўрганиш учун экспедиция уюштириб, воҳа кўнғиротларини этник тарихи ва этномаданияти бўйича мақола эълон қилган ва бу асар кейинчалик 1995 йилда Якуб Таубе томонидан Германияда алоҳида китоб шаклида ҳам нашр этилди (Л.П. Потапов. Материалы по семейно-родовому строю у узбеков “Кунград” // Научная мысль – Ташкент-Самарканд, 1930. -№1. –с.37-57; Leonid Pavlovic Potapovs. Materialien zur Kulturgeschichte der Uzbekien aus Jahren 1928-1930 Mit begleitenden Worten des Sammlers beraugegeben and eingeleitet von Jakob Taube. –Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1995).

1927-1929 йилларда маҳаллий қадимшунос Турди Мирғиёсов (1896-1951) Термиз археология экспедицияси таркибида Қашқадарё воҳаси ярим кўчманчи ўзбекларининг ҳаёти ва турмуши бўйича этнографик изланишлар олиб борган. У 1930 йилда куйи Қашқадарёдаги Косон тумани Пудина қишлоғида жойлашган қадимий сардоба қолдиқларини аниқлаган (Б.В.Лунин. Турди Миргиязов. - Биобиблиографическое очерки о деятеях общественных наук Узбекистана т.1 –Т.: “Фан”, 1976. с.380-381; Шу муаллиф. Узбекской краевед Турди Миргиясов. -ОНУ, 1998. №4,5. с.8-9).

Н.Г.Маллицкийнинг ўқув қўлланмасида ҳам Қашқадарё воҳаси аҳолиси этнографияси бўйича маълумотлар учрайди (Маллицкий Н.Г. Учебное пособие по географии Таджикистана т.1. –Т. –Самарканд. 1929).

Уз комстириснинг 1927 йил 9 майда бўлиб ўтган йиғилишида УзССР халқ маорифи комиссарлиги томонидан Л.В.Ошанин раҳбарлигида Қашқадарё ҳудудида антропологик экспедиция ўтказиши ва маҳаллий аҳоли этнографиясига оид маълумотларни тўплашга рухсат беришишга қарор қилган ва 500 рубл маблағ ажратилганлиги келтирилди (УзМА, Ф-394 фонд, 1 рўйхат, 204 иш 2-3 варақлар).

Иккинчи жаҳон уруши йилларида ҳам ўзбек халқи этнографиясини ўрганиш назардан четда қолмаган, албатта. Тошкент шаҳрида ўзбек халқи этногенези ва этник тарихи бўйича махсус комиссия ишлаб самарали илмий фаолият кўрсатган. Кўчириб келтирилган етакчи олимлар ҳам самарали тадқиқотлар олиб боришган (Бўриев О., Усмонов М. Ўзбеклар: этник тарихи ва этномаданий жараёнлар. -Самарканд, 2008. Б.30-36)

Табиийки, бу даврда Ўзбекистонда этнографик илмий тадқиқотлар қўлами анча қисқарган, кўплаб элшунослар жангларда ҳалок бўлишган ва баъзилари эса Ленинград қамалида бўлишган. Лекин ўзбеклар этнографияси, айниқса этногенези ва этник тарихи ҳам тадқиқотчилар назаридан четда қолмаган, албатта.

Ўша суронли йилларда Тошкент шаҳри бамисоли собиқ Иттифок шаркидаги қайноқ илм-фан марказига айланиб, Москва, Ленинград, Киев ва бошқа марказий шаҳарлардаги кўплаб етакчи олимлар Тошкентга кўчириб келтирилган. Тошкент шаҳрида “Этногенез ва этнография” комиссияси (Фольклор шуъбаси билан бирга) фаол иш бошлаган. Таниқли фольклоршунос олим В.М.Жирмунский (1891-1971) раҳбарлигида Тошкентда Ўрта Осиё халқлари эпик достонларини тадқиқ этишга киришилиб, ўзбекларнинг “Алпомиш”, қирғизларнинг “Манас” ва қорақалпоқларнинг “Қирққиз” каби халқ оғзаки ижодининг ноёб намуналари ўрганилган.

Иккинчи жаҳон уруши бошидаёқ Ўзбекистонга кўчирилган Москва, Ленинград, Киев каби марказий шаҳарларнинг кўпчилиги элшунослари – Тошкентда С.М.Абрамзон, Е.М.Пешчерева, А.Л.Троицкая, Самаркандда эса Т.А.Жданко, И.Е.Махова, Г.П.Снесарев кабилар самарали фаолият кўрсатишиб, улар музейлар ва ўқув юртларида ишлаган ҳамда этнографик маълумотлар тўплаган. Кейинчалик нашр этилган “Ўзбекистон халқлари тарихи” китобининг жилдларини тайёрлаш ҳам айнан шу уруш даврида бошланиб, элшунослардан О.А.Сухарева, Ш. Иноғомов, В.Г. Мошкова, А.К.Писарчиклар жалб этилган. Шунингдек, кўп жилдлик “Жаҳон халқлари” туркумидаги “Ўрта Осиё ва Қозғистон халқлари” (икки жилдлик) китоблари, “Ўрта Осиё

этнографик тўплами” каби салмоқли тадқиқотларни яратиш ҳам шу вақтда режалаштирилган эди.

Ўзбекистон Республикаси Халқ Комиссарлари Кенгаши ҳузурида 1934 йил 4 октябрда ташкил этилган Фан қўмитаси негизида собиқ Иттифок ФА Ўзбекистон филиали 1940 йил 9 январда иш бошлаб, мазкур филиал таркибига Тил, адабиёт ва тарих институти ҳам кирган.

Жумладан, собиқ Иттифок Фанлар академияси тарих ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанларнинг қўплаб таниқли намоёндалари: академиклар Р.Ю.Виппер, В.Д. Греков, В.В. Струве, академиянинг мухбир аъзолари С.Б.Бахрушин, Е.Э. Бертельс, профессорлар: С.Н. Валк, Э.М.Левченко, Л.И. Мацулевич, М.В.Нечкина, И.П. Петрушевский, И.И. Полосин, А. Предтеченский, Б.Е. Штейнлар ҳам Тошкентга қўчирилган.

Академик В.В. Струве (1889-1965) раҳбарлигида Ўзбекистон халқлари тарихини яратиш бўйича фундаментал илмий тадқиқотлар олиб борилган. Натижада мазкур салмоқли асарнинг биринчи жилди 1947 йилда, иккинчи жилди эса 1950 йилда босиб чиқарилган (История народов Узбекистана. т.2.Т.,1947; История народов Узбекистана.т.1.Т.,1950). Олим Ўрта Осиё Давлат университетида (ҳозирги ЎЗМУ) тарих факультети талабаларига туркум маърузалар ўқиган. Олийгоҳда этнография курсини эса профессор С.Н. Винников олиб борган.

Профессор А. Ю. Якубовский (1886-1953) бу даврда собиқ Иттифок Фанлар академияси Шарқшунослик институтини Ўрта Осиё кабинетига, Ўрта Осиё Давлат университети “Ўрта Осиё тарихи” кафедрасига раҳбарлик қилган ҳамда талабаларга минтака тарихи бўйича бир қатор махсус курслар бўйича маърузалар ўқиган. 1942 йилда Е.А. Косминский, А.М.Панкратова, А.Д.Удальцовларнинг “Улуғ Ватан уруши шароитида тарихни ўқитиш” номли ўрта мактаблари тарих фани ўқитувчиларига мўлжалланган услубий қўлланма тайёрланган. А. Ю. Якубовский В. Ф. Гайдукевич билан Фарход ГЭСи қурилиши ҳудудида археологик қазилар ҳам олиб борган. 1941 йилда А. Ю. Якубовскийнинг “Ўзбек халқи этногенези масаласига доир” мўъжаз рисоласи нашр этилган (Якубовский А.Ю. К вопросу об этногенезе узбекского народа. Т.:”Наука”, 1941). Мазкур рисола ҳозирги даврда ҳам Ўзбекистон тарихи, хусусан ўзбеклар этногенези ва этник тарихи бўйича муҳим илмий манбалардан бири сифатида ўз аҳамиятини йўқотмаган.

XX аср 30-йиллари 2-ярми – 40-йиллари бошларида Ғарбий Европада фашизм тажавузи кучайиб, ирқчилик ғоялари кенг етила бошлага эди. Шундан кейин собиқ Иттифок минтақалари аҳолиси этногенези ва этник тарихини ўрганишга эътибор берила бошланган. А.Д.Удальцов раҳбарлигида СССР халқлари этногенези бўйича 4 та илмий конференция ташкил этилди: биринчиси Узоқ Шимол халқлари (1940), Ўрта Осиё халқлари (1942), Славянлар (1943), Ҳинд-Европа муаммоси (1944). А. Ю. Якубовскийнинг “Ўзбек халқининг этногенезига доир” рисоласи рус ва ўзбек тилида нашр этилган эди (1941).

Уруш қийинчиликларига қарамасдан Собиқ Иттифок ФА Тарих ва фалсафа бўлимини ҳузуридаги “Этногенез ва этнография” комиссияси ташаббуси билан 1942 йил 22-29 августда Тошкентда илмий сессия ўтказган. Анжуман дастурига қуйидаги мавзуларда маърузалар киритилган: “Этногенетик тадқиқотларнинг назарий асослари” (А.Д.Удальцов), “Ўрта Осиё этногенезининг асосий муаммолари” (С.П.Толстов), “Антропология маълумотлари асосида Ўрта Осиё халқларининг этногенези” ҳақида (Л.В.Ошанин), “Милоддан аввалги VI-V асрларда Ўрта Осиё аҳолисининг этник таркиби” (К.В.Тревер), “Тохарлар муаммоси” (И.И. Умняков), “Орол этногенетек жараёнлар майдони” (С.П.Толстов), “Алан муаммоси ва Ўрта Осиё этногенези” (Л.А. Мацулевич), “Ўрта Осиё этногенезида қадимги турк элементлар” (А.Н. Бернштам), “Қазилма одамлар типларининг тикланиши ва уларнинг ўзбеклар этногенез масаласини ҳал этишдаги аҳамияти” (М.М.Герасимов), “Ўзбекистон ҳудудида III асрда учраган мўғул қабила ва уруғлари излари” (И.Д.Номинхонов), “Антропология маълумотлари асосида тожиклар этногенези ҳақида” (В.В.Гинзбург), “VIII-X асрларда туркман халқи этногенези тарихидан” (А.Ю.Якубовский), “Туркманларнинг этник тарихи” (Г.И.Карпов), “Туркманларнинг келиб чиқиши ҳақида антропология маълумотлари”, (Г.Ф.Дебеч). Мазкур илмий анжуман материаллари уруш даври қийинчиликлари туфайли кейинчалик нашр этилган

(“Советская этнография”, 1947, № 6-7. с.301-326]. Сессияда Ўрта Осиё халқлари этногенези ва этник тарихининг асосий йўналиш ва илмий методологик асослари белгилаб олинди (Асқаров А. Ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2015. Б.11).

Маърузачилар Ўрта Осиё минтакаларида қадимдан яшаб келган ўзбек, тожик, қозоқ, қирғиз туркман ва қорақалпоқ халқларининг этник тарихи жуда қаганмдан бошланганлигини ва булар бир нечта этник компонентларни уз таркибига қамраб олиб, мураккаб этник жараёнларни ўтаб, аввал элат ва кейин эса миллат бўлиб шаклланганлигини аниқ далиллар билан исботлаб беришга ҳаракат қилганлар [Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни. Т.: “Шарк”, 2001. Б.17-21].

Иккинчи жаҳон урушигача ва уруш арафасида Ғарбий Европанинг баъзи олимлари, хусусан, Германиядаги фашизм мафкурачилари томонидан ирқчилик назарияси олға сурилган эди. Бу назария тарафдорларининг баъзи халқлар (масалан, немис халқи) қадимдан аниқ бир халқдан (бошқа бирор халқлар аралашмасдан) илдиз отиб, ирқий жиҳатдан тозаллигини сақлаб (асосий ирқ бўлиб) келган. Немислар олий ирққа мансуб халқ бошқа иккинчи даражали халқлардан устун бўлиб, улар устидан ҳукмронлик қилиши лозим, деган шовинистик тушунчаларни кенг кўламда тарғиб қилишган. Уларнинг тасаввурича Марказий Осиё аҳолиси иккинчи даражали халқлар қаторида бўлган.

Ушбу илмий анжуманда маърузачилар (С. П. Толстов, Л. В. Ошанин, А. Ю. Якубовский, А. Н. Бернштам ва бошқалар) ўша даврда кенг кўламда ёйилган шовинистик ва миллатчилик назарияларини асоссиз эканлигини фош қилишиб, масалага ҳолисона илмий баҳо беришга интилишган. Барча маърузачилар яқдиллик билан этнослар бир эмас, балки бир неча этник гуруҳларнинг ўзаро яқинлашишлари ва қўшилиб боришлари натижасида шаклланганини таъкидлашган.

Масалан, С. П. Толстов ўз маърузасида Ғарб олимларининг метафизик назарияларидан воз кечишга чақириб, ҳар бир халқнинг этник таркиби, унинг бошланғич давридаёқ мураккаб эканлигини тан олган тақдирдагина этногенетик муаммоларни илмий асосда ҳал этиш мумкин, деган фикрга келган эли Маърузада ўрганиладиган халқни илк даврларда қайси ҳудудларда, қайси жамоада шаклланганлигини Ўрта Осиё этногенезини ўрганишда муҳим омил эканлигига алоҳида эътибор қаратилган. Шунингдек, унинг ўзбек, тожик, туркман, қозоқ, қирғиз ва қорақалпоқ халқларининг шаклланиш жараёнлари даврлари ҳақидаги фикрлари ҳам диққатга сазовордир (“Советская этнография”, 1947, № 6-7. с.305-307].

Илмий сессияда антрополог Л.В.Ошаниннинг маърузаси алоҳида ажралиб турган, чунки олим кўп йиллар давомида Ўрта Осиё халқларининг антропологиясини қиёсий ўрганиш натижасида ўзбек ва тожикларда (қозоқ ва қирғизларга нисбатан) ўзига хос европоид ирқий аломат (тип) эканлигини аниқлаб берган. Бу антропологик типни у Ўрта Осиё икки дарё оралиғи ирқий тип деб атаган. Олдинроқ эса антрополог И.Ярхо мазкур типни Помир-Фарғона ирқ типи деб номлаган [Ярхо А.И. Краткий обзор антропологического изучения турецких народностей СССР за 10 лет (1924-1934).-“Антропологический журнал”, 1936, №1].

Шунингдек, маърузачи Мовароуннаҳрда тил жиҳатидан туркийлашиш билан бир даврда шу жиҳатдан мўғуллашиш жараёни ҳам ривожланиб борганлиги ва мўғуллашиш ўзбекларда тожикларга нисбатан бир мунча кучлироқ кечганлигига ҳам тўхталган [Ярхо А.И. Краткий обзор антропологического изучения турецких народностей СССР за 10 лет (1924-1934) -“Антропологический журнал”, 1936, №1. с.305-307].

Хуллас Л.В.Ошанин Ўрта Осиё, жумладан, ўзбеклар этногенезини антропологик маълумотлар асосида ўрганиб, муҳим илмий хулосаларга келган, унинг кейинчалик яратилган қатор салмоқли илмий тадқиқотларида ҳам тўла-қонли баён этилган [Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йй). 2-ж. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2019; Ошанин Л.В. Антропологической состав населения Средней Азии и этногенез ее народов. В. 3-х ч. Ереван, изд-во Ереван ГУ т. 7. ч.1. 1957; ч.2. 1958; ч.3.1959. с.27-28; Ошанин Л.В, Зазенкова В.Я. Вопросы этногенеза народов Средней Азии в составе данных антропологии. Т.: АН УзССР,1953. с.145-146]. Анжуман охирида автохтонизм назарияси асосида Ўрта Осиё халқларининг (ўзбек, тожик, туркман,

киргиз, қорақалпоқ) этник келиб чиқиши ҳақида илмий концепсия ишлаб чиқилди.

Этнографлар “Этногенез муаммоси ва миллатнинг шаклланиши (Ўзбекистон шароити ва хусусиятларини ҳисобга олганда)” мавзусида комплекс илмий тадқиқот олиб боришган. Л.А.Мацулевич, И.П.Петрушевский, А.Ю.Якубовскийлар маҳаллий олимларга илмий маслаҳатлар беришган. Шунингдек, Тошкентга кўчирилган йирик олимлар аҳоли ўртасидаги ҳам кенг кўламда маънавий-маърифий ишларга ҳам яқиндан кўмаклашишган.

1940 йил январда собиқ Иттифок ФА Ўзбекистон филиали ташкил этилган. 1943 йил 27 сентябрда собиқ Иттифок ҳукумати қарорига кўра ЎзФА ни ташкил этиш ҳақида қарор қабул қилиниб, 1943 йил 4 ноябрда Республика Фанлар академияси ўз фаолиятини бошлади. Бу воқеа ўзбек илм-фани, жумладан ўзбеклар этнографияси тараққиётида янги босқични бошлаб берган. Республикада этнография бўйича илмий тадқиқотларни мувофиқлаштириб олиб бориш, дала экспедицияларини уюштириш ва бу ишларга кўпроқ, маҳаллий миллат вакилларида жалб этиш учун қулай шарт-шароитлар вужудга келган.

Академия таркибидаги Тарих ва археология институтида Этнография бўлими ташкил этилган ва унга Ўрта Осиё этнографиясининг билимдони академик М.С. Андреев (1873-1948) бошчилик қилган. У уруш арафасида этнографик дала экспедицияларига ва музейларни ноёб экспонатлар билан бойитишга ҳам раҳбарлик қилган. 1948 йилгача эса мазкур институт этнография бўлимини муваффақиятли бошқарган.

Рус элшунос олимаси О.А.Сухареванинг илмий фаолиятини XX аср 30-йилларидаёқ бошланиб, уруш йилларида эса Самарқанддаги Ўзбекистон маданияти ва санъати тарихи музейида катта илмий ходим бўлиб ишлаган. Ўзбекистон давлат университети (ҳозирги СамДУ) ва педагогика институтида талабаларга сабоқ берган ҳамда этнографик экспедицияларда фаол қатнашган. У 1948 йилдан бошлаб Тарих ва археология институтининг Этнография бўлимига раҳбарлик қила бошлаган. Кейинчалик эса О. А. Сухарева ўзбеклар этнографиясига бағишланган кўплаб салмоқли илмий асарлар яратди [Сухарева О.А. К истории городов Бухарского ханства (историко-этнографические очерки). –Т., 1958; Шу муаллиф. Квартальная община позднефеодального города Бухара. –М.: “Наука”, 1976. ва бошқ.].

Мазкур бўлимнинг ташкил этилиши республикада этнография илмий изланишларини янада жонлантирди. Бу даврда тадқиқотчилар томонидан асосан тарихий ва замонавий этнография ҳамда ўзбекларнинг этник муаммолари юзасидан илмий изланишлар олиб борилган [Аширов А. Этнология. Ўқув қўлланма. –Т.: “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхона нашриёти”, 2007. Б.16].

Уруш давридаги ўзбеклар этнографиясини ўрганиш машҳур археолог ва шарқшунос олим С.П.Толстов (1907-1976) номи билан чамбарчас боғлиқдир. У урушга кўнгилли бўлиб жўнаб, Россиянинг Ельна, Можайск шаҳарларидаги жангларда артиллерия разведкаси зобити бўлиб хизмат қилган. Москва остоналарида яралангач, 1942 йил собиқ Иттифок ФАга ўз ишига қайтган. Бу пайтда академиянинг Тарих бўлими Тошкентга кўчирилган эди. С.П. Толстов Тошкентга келгач, 1942 йилда “Қадимги Хоразм” мавзусида докторлик диссертациясини муваффақиятли ҳимоя қилган. Олимнинг кейинчалик “Қадимги Хоразм” (1948) номли монографияси босилиб чиққан эди [Толстов С.П. Древний Хорезм. –М.: МГУ, 1948]. У уруш йилларида “Ўрта Осиё халқларининг қадимги даври”, “Ўрта Осиё халқлари ўрта асрларда” каби мақолаларини ва “Қадимги Ўзбекистон маданияти” (“Жангчи кутубхонаси” туркумида) рисоласини ёзган. Кейинчалик 1956 йилда С.П. Толстов ЎзФА фахрий аъзолигига сайланганди [Хоразм тарихи. Урганч-Тошкент, “Фан”, 2019. Б. 433-436].

Шунингдек уруш даврида Б. В. Андрианов, Г. П. Васильева, Я. Р. Винников, Т. А. Жданко, К. Л. Задикина, Б. Х. Кармишева, Е. М. Пешчерева, М. В. Сазонова, М. А. Бекжонова, Г. П. Снесарев каби элшунослар ўзбеклар этнографиясининг турли долзарб масалалари бўйича илмий тадқиқотлар олиб боришган.

Бу суронли йилларда тарих ва этнографияни ўқитиш ҳамда ўрганиш бўйича тўпланган тажрибаларга кейинчалик мамлакат халқ хўжалигини тиклаш даврида ҳам таянилган. С.П.Толстов раҳбарлигида 1937 йилда ўз фаолиятини бошлаган. Хоразм археология-

этнография комплекс экспедицияси уруш тугагач, ўз ишини яна қайтадан бошлаган (этнография бўйича муовин Т.А. Жданко ва Ўзбекистон ФА дан вакил эса биринчи маҳаллий археолог Я. Гуломов ҳисобланган). Шунингдек собик Иттифок ФА Этнография институтининг Ўрта Осиё Фарғона этнография ва Ўзбек этнография отряди экспедициялари ҳам ўз фаолиятларини бошлаб юборган. Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Хива каби қадимий шаҳарлардаги музейлар ишлари ҳам янада қайта тикланган.

Хуллас Иккинчи жаҳон урушининг оғир машаққатларига қарамасдан ўзбеклар этногенези ва этник тарихини ўрганиш соҳасида муҳим дастлабки илмий тадқиқотлар олиб борилган. Айниқса, 1942 йил 22-30 августда Тошкентда ўзбеклар этногенезига бағишланган илмий сессиянинг ўтказилиши, янги ташкил этилган Тарих ва археология институтида Этнография бўлимининг самарали фаолияти, Республика этнографларининг таниқли рус тарихчи ва этнографлари билан ҳамкорликда Ўзбекистон тарихини яратишга жалб этилиши (Я.Гуломов ва бошқ) ва уларнинг фронт орқасида халқ оммаси билан елкама-елка туриб, мамлакат мудофаа қобилятини таъминлашга муносиб ҳисса қўшишгани ҳамда жойлардаги музейларни этнографик коллекциялар билан бойитилишида фаол иштироки каби қатор тадбирлар юртимизда урушдан кейинги даврда этнография бўйича илмий тадқиқотларни янада кенг қўламда олиб борилишига асосий замин бўлиб хизмат қилган, албатта.

ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИ ЭТНОГРАФИК ЎРГАНИЛИШИ (XX аср 50-80 йиллари)

Очил Бўриев,

Қарши давлат университети профессори,

Тел: +99890 608 26 25

Муртоз Усмонов,

Қарши давлат университети доценти.

Аннотация. Ушбу мақолада XX аср 50-80 йилларида Қашқадарё воҳаси аҳолиси этнографик ўрганиш ҳолати баён этилган.

Аннотация. В этой статье раскрываются состояние этнографического изучения Кашкадарьинского оазиса в 50-80-х годов XX вв.

Summary. This article describes the state of ethnographic study of the inhabitants of the Kashkadarya oasis in the 1950s and 1980s.

Калит сўзлар: Совет даври, коммунистик идеология, этнография, тадқиқот, Қашқадарё воҳаси, Иккинчи жаҳон урушидан кейинги даври, маҳаллий этнографлар, музейлар

Ключевые слова: Советский период, коммунистическая идеология, этнография, исследования, Кашкадарьинский оазис, Вторая мировая война, местные этнографы, музеи

Key words: Soviet period, communist ideology, ethnography, research, Kashkadarya oasis, period after the Second World War, local ethnographers, museums

Иккинчи жаҳон урушидан кейин тарих ва этнографияни ўқитиш ҳамда ўрганиш бўйича тўпланган тажрибаларга таянилди. 1937 йилда С.П.Толстов раҳбарлигида ташкил этилган Хоразм археология-этнография комплекс экспедицияси ўз фаолиятини қайта тиклади. Собик Иттифок ФА Этнография институтининг Ўрта Осиё, Фарғона этнография ва Ўзбек этнография экспедициялари ҳам ўз фаолиятини бошладилар. Хива, Бухоро, Самарқанд, Тошкент каби қадимий шаҳарларидаги музейлар ишлари яна қайта тикландилар.

Урушдан кейинги тикланиш йилларида ўзбек халқи этнографиясини ўрганиш бўйича илмий-тадқиқотлар салмоғи ошди, айниқса бу тадқиқотларга маҳаллий ўзбеклардан етишиб чиққан элшунослар жалб этилди.

Машхур рус шарқшуноси ва этнографи С.П.Толстов раҳбарлигида 1954-1966 йилларда